

Onto-teologija rada

U prvoj polovici 19. stoljeća pojam rada afirmirao se kao ekonomska kategorija, u drugoj polovici počeo se razvijati kao sociološka, dok se u 20. stoljeću pretvorio u politološku kategoriju i istodobno zadobio metafizičke dimenzije.¹ Transformacija rada u metafizičko načelo proizlazi iz radničkog pokreta. Formirale su se radničke stranke, koje nisu htjele ostati samo strankama, dakle elementima političkog pluralizma, nego je svaka od njih, čim je prispjela na vlast, postajala jedinom i pravom strankom. Takvom se strankom (partijom), odnosno isključivom vodećom silom radničkog pokreta i izvršiteljicom misije radnika, smatrala i NSDAP, *Njemačka nacional-socijalistička radnička partija*. Naglasak je, dakako, bio na njemačkom radničkom narodu i njegovoj nacionalnoj i socijalističkoj revoluciji.²

Prvi koji je tu pretvorbu emfatično, ako već ne i euforično pozdravio bio je Ernst Jünger u svojem eseju *Totalna mobilizacija*³ iz 1930, a onda osobito u djelu *Radnik*

¹ Usp. Severin Müller, *Phänomenologie und philosophische Theorie der Arbeit*, sv. I-III, Freiburg-München 1992-1994.

² Vidi Wolfgang Abendroth, *Sozialgeschichte der europäischen Arbeitsbewegung*, Frankfurt/M. 1972.

³ Usp. Ernst Jünger, »Die totale Mobilmachung«, u: isti, *Sämtliche Werke*, sv. 7, Stuttgart 1980, str. 119-142. Više o tom eseju Uwe K. Ketelsen: »'Nun werden nicht nur die historischen Strukturen gesprengt, sondern auch deren mythische und kultische Voraussetzungen': Zu Ernst Jüngers 'Die totale Mobilmachung' (1930) und 'Der Arbeiter' (1932)«, u: Hans Harald Müller i Harro Segeberg (ur.), *Ernst Jünger im 20. Jahrhundert*,

iz 1932. godine.⁴ Začuden naglim usponom radničkih stranaka i njihovim predviđenim planetarnim osvajanjem vlasti navijestio je novo doba u kojem će zavladati lik radnika u smislu novog povijesnog tipa. Lik (*Gestalt*) pritom ne označava oblik naspram sadržaja, nego paradigmatično određenje jedinstva sadržaja i oblika, cjelinu koja sadrži više od zbroja svojih dijelova.⁵

Iz radnika kao lika rada rađa se nova organizacija društva. Parlamentarnu liberalnu demokraciju zamijenit će radnička: »U prijelazu iz liberalne demokracije u demokraciju rada zbiva se prodor od rada kao načina života prema radu kao stilu života. Kakve god bile raznobojne nijanse u kojima se odigrava taj prijelaz – iza njih se skriva jedan te isti smisao, naime početak vladavine radnika.«⁶ Ona će zahvatiti i preoblikovati sav život i cjelokupnog čovjeka. *Gradanski*, formalni pojam slobode ustuknut će pred bogatijim pojmom slobode. Sloboda će biti određena sadržajno, iz biti rada i bivstvovanja radnika. Društvo više neće konstituirati društveni ugovor, nego će njegova

München 1995, str. 77-97; Carlo Galli, »Ernst Jünger: La 'Mobilizzazione totale' e il nichilismo«, u: Luisa Bonesio (ur.), *Ernst Jünger e il pensiero del nichilismo*, Milano 2002, str. 63-81.

⁴ Usp. Ernst Jünger, *Der Arbeiter: Herrschaft und Gestalt*, *Sämtliche Werke*, sv. 8, Stuttgart 1981, str. 3-157. Za opsežnije poticajne analize vidi Werner Sonn, *Der Mensch im Arbeitszeitalter: Das Werk E. Jüngers als Auseinandersetzung mit dem Nihilismus*, Saarbrücken 1971; Karl Heinz Bohrer, *Die Ästhetik des Schreckens: Die pessimistische Romantik und Ernst Jüngers Frühwerk*, München – Wien 1978; Volker Droste, *Ernst Jünger: »Der Arbeiter«. Studien zu seiner Metaphysik*, Göttingen 1981; Klaus Gauger, *Krieger, Arbeiter, Waldgänger, Anarch: Das kriegerische Frühwerk Ernst Jüngers*, Frankfurt/M. 1997, posebno str. 169-210; Julius Evola, *L'Operaio nel pensiero di Ernst Jünger*, Roma 1998.

⁵ Poblize o tome Henri Plard, »Sur la notion de 'Gestalt' dans 'Der Arbeiter' d'Ernst Jünger«, *Études Germaniques*, 37, 1983, 3, str. 358-362.

⁶ Ernst Jünger, *Der Arbeiter*, op. cit., str. 134.

struktura ovisiti o moći i diktatu radnika. Taj diktat neće se osvrutati ni na kakve (moralne, religiozne) pretpostavke, tako da će se »volja za totalnom diktaturom u zrcalu novog poretka prepoznati kao volja za totalnom mobilizacijom«. ⁷ Ne samo u odnosu spram prirode, nego i u odnosu spram društva rad se tako potvrđuje kao volja za moći. Volja za totalnom mobilizacijom potvrđuje se kao totalna volja za moći, volja za moći kao vlasti. Rad nije više samo produkcijski, nego i organizacijski princip, i to prije svega i iznad svega. Otuda primat vlasti nad privredom, politike nad ekonomijom, primat koji se realizira supstitucijom tržišta – planom. ⁸

Nakon revolucije, u kojoj se zbiva prevrednovanje vrijednosti, proizvodnja i ekonomija ostaju još uvijek značajne, čak fundamentalne, no više nisu ono odlučujuće. Ono odlučujuće sad je organizacija i politika. Ali ni one to nisu ne u svojoj tradicionalnoj slici, ⁹ u okviru građanske podjele vlasti i građanskih sloboda: »Nema ničega jasnijeg od toga da se unutar svijeta u kojem ime radnika djeluje kao oznaka čina i gdje se rad poima kao njegova najdublja nužnost sloboda prikazuje kao izraz upravo te nužnosti, ili drugim riječima, da se svaki zahtjev za slobodom tu pojavljuje kao zahtjev za radom. Tek kad se zahtjev za slo-

⁷ Ibidem, str. 21.

⁸ O tzv. planskoj privredi vidi Ludwig von Mises, *Nation, Staat und Wirtschaft*, Vienna – Leipzig 1919; isti, *Die Gemeinwirtschaft: Untersuchungen über den Sozialismus*, Jena 1922; isti, *Kritik der Interventionismus*, Jena 1928; Friedrich August von Hayek, *The Road to Selfdom: Text and Documents*, Chicago 2007. Usp. također sintetički pregled Raimondo Cubeddu, *Il liberalismo della Scuola Austriaca: Menger, Mises, Hayek*, Napoli 1992.

⁹ O Jüngerovu odnosu spram građanske tradicije vidi Hans Peter Schwarz, *Der konservative Anarchist: Politik und Zeitkritik Ernst Jüngers*, Freiburg 1962.

bodom očituje u tom obličju (*Fassung*) može se govoriti o razdoblju radnika. Jer nije važno to da vlast odnosno moć (*Macht*) preuzima novi politički ili socijalni sloj, nego to da prostor vlasti odnosno moći (*Machtraum*) smisleno ispunjava nova čovječnost, ravnopravna svim velikim historijskim likovima. Odbili smo promatrati radnika kao predstavnika novog staleža, novog društva, nove ekonomije, jer on je ili ništa ili je više od toga, naime predstavnik osebnog lika koji djeluje prema vlastitim zakonima, slijedi vlastiti poziv i sudjeluje u posebnoj slobodi.«¹⁰

Lik radnika kao figura rada nova je meta-empirijska, odnosno metafizička paradigma. Empirijski radnik zastupnik je novog staleža, novog društva i nove ekonomije, ali samo kao otjelovljenje radnika kao lika rada: »Da bismo to shvatili, svakako moramo biti sposobni za drukčije shvaćanje rada nego što je uobičajeno. Mora se znati da u epohi radnika, ako ona s pravom nosi svoje ime, a ne primjerice onako kako se sve današnje stranke označavaju kao radničke stranke, ne može biti ničega što se ne poima kao rad. Rad je tempo šake, misli i srca, život danju i noću, znanost, ljubav, umjetnost, vjera, obred, rat; rad je titranje atoma i sila koja pokreće zvijezde i sunčeve sustave.«¹¹ Ukratko, rad je ono bivstvujuće kao takvo i u cjelini, bivstvovanje bivstvujućeg u smislu bivstvenosti bivstvujućeg, dakle onoga po čemu i u čemu bivstvujuće jest to što jest. Karakterističan je prijelaz od rada kao tempa šake, misli, srca i t.d. na rad kao znanost, ljubav, umjetnost, čak vjeru, dakle prijelaz s ontološke na teološku razinu, drugim riječima od bivstvujućeg kao takvog na bivstvujuće u cjelini.

Jüngerov rad zauzima položaj Platonove ideje dobra. Rad je sve u svemu. Gledamo li odozgo, on je jedno u

¹⁰ Ernst Jünger, *Der Arbeiter*, op. cit., str. 33.

¹¹ Ibidem.

svemu, a gledamo li odozdo, on je sve u jednome. Rad je bivstvovanje samo, ali bivstvovanje u značenju biti (*essentia*), dakle u značenju koje je karakteristično za metafizičku dvoznačnost koja proizlazi iz njezina onto-teološkog ustrojstva. U bit samog bivstvovanja spada i opstanak (*existentia*), no bivstvovanje samo ne opstoji sve dotle dok ne opstoji na način nekog posebnog, iznimnog bivstvjućeg. U odnosu na rad to iznimno bivstvjuće je radnik, radnik kao lik, odnosno opstojanje rada. Empirijski radnik, kako fizički tako i intelektualni, otjelovljenje je radnika kao opstojanja rada, ali ne samog rada, koji je, kao i Platonova ideja dobra kao ideja idejā, *izvan* područja opstojanja.

Pritom treba naglasiti to *izvan*, jer sad više nije riječ o onostranosti, nego o ovostranosti opstojanja. Nije dakle riječ o transcendenciji, nego o rescendenciji. Na vrhu je radnik, a ne rad. Rad je pod njim, ali ne u podređenom položaju, nego onako kao što je pod nama zemlja koja nas hrani, iz koje smo proizišli i u koju ćemo se opet vratiti, iako smo u međuvremenu postali ili ćemo tek postati njezinim gospodarima. Zato Jünger u pismu Henriju Plardu od 24. rujna 1978. naglašava: »Radnik je Titan i time sin Zemlje; on slijedi, kako se izrazio Nietzsche, svoj smisao čak i ondje gdje se čini da ga razara. Raste vulkanizam. Zemlja neće proizvesti samo nove vrste (*Arten*), nego i nove rodove (*Gattungen*). Nadčovjek je tek jedna od vrsta (*Spezies*).«¹² Drugim riječima, samo jedna od vrsta staroga roda, premda drukčija. Novi rod je tek rod radnika. Nadčovjek je dakle s historijsko-metafizičkog aspekta na nižem stupnju od radnika. Isto vrijedi prema Jüngeru i za Marxova proletera. Nadčovjeka i proletera radnik ne

¹² Ernst Jünger, »Aus der Korrespondenz zum 'Arbeiter'«, u: *Sämtliche Werke*, sv. 8, op. cit., str. 194.

isključuje, nego ih uključuje, i to kao svoje preliminarne stupnjeve.¹³ Svi su radnički pokreti stoga samo empirijsko-povijesne aproksimacije. U pismu Walteru Pattu 28. listopada 1979. Jünger će zapisati da je u *Radniku* »pokušao ponovno unijeti ono što je Marx izdvojio iz Hegelela te umjesto jedne ekonomske figure vidjeti lik, recimo u smislu pra-biljke [...]. Liku radnika u Rusiji i u Istočnoj zoni više su se približili nego u nas. To se izražava u primatu vlasti odnosno moći nad ekonomijom. [...] Također bih htio izbjeći da budem prezentiran kao antimarksist; zacijelo ne pristajem u Marxov sustav, ali on svakako pri- staje u moj.«¹⁴

Radnik je prafenomen u Goetheovu smislu, genotip.¹⁵ On nije oblik, nego oblikotvorna sila, u smislu aristotelovskog boga kao svrhe (*telos*) koja miruje u sebi i pokreće sve drugo kao ljubljeno biće (*kinei bos eromenon*; Met. 1072b3).¹⁶

¹³ Više o odnosu Jüngera i Marxa vidi Giuseppe Raciti, »Karl Marx e Ernst Jünger: Una coabitazione«, *Studi germanici* 2, 2013, str. 293-319.

¹⁴ Ernst Jünger, »Aus der Korrespondenz zum 'Arbeiter'«, op. cit., str. 194. O tome koliko je Marxov revolucionarni antropologizam kompromitirao njegove uvide u narav tehnike vidi Dominique Janicaud, *La puissance du rationnel*, Paris 1985, str. 72.

¹⁵ Goethe je zamišljao da su svi fenomeni (sve pojavne stvari) potekli iz nekog prafenomena, i to prema svojoj rodovskoj karakteristici. Sve biljke bi tako imale proizići iz prabiljke. Jünger se na Goethea poziva protiv Platona. Usp. Ernst Jünger, »Aus der Korrespondenz zum 'Arbeiter'«, op. cit., str. 194: »Lik (*Gestalt*) je srodan Leibnizovoj monadi više nego Platonovoj ideji, Goetheovoj prabiljci više nego Hegelovoj sintezi.«

¹⁶ Da je Aristotel svojim shvaćanjem o Bogu kao pokretaču svega bivstvujućeg obnovio Platonovu ideju o Erosu smatra Anders Nygren, *Eros und Agape: Gestaltwandlungen der christlichen Liebe*, sv. I, Gütersloh 1930, str. 160-163. Usp. također John M. Cooper, *Reason and Human Good in Aristotle*, Cambridge, Mass. 1977.

Takva aproksimacija, u uzvratnom zrcalu veoma nesa-
vršena, ako ne i posve promašena, bio je i nacional-soci-
jalistički pokret. Dakako, Jüngerovi zahtjevi nadmašivali
su ga već unaprijed.¹⁷ Zato Jüngera ne možemo naprosto
smatrati proto-fašistom, ili čak pro-fašistom. On se ne
kreće na uobičajenoj ideološkoj, već na ontološkoj razini.
Na ideološkoj razini bismo ga, kad njegova manjkavost ne
bi bila upravo u tomu da je svagda htio nešto više i nešto
preko, mogli smatrati čak i boljševikom.¹⁸ U vezi s polj-
skim pokretom Solidarnost gotovo pola stoljeća nakon
izlaska *Radnika* u pismu Waldneru još uvijek upozora-
va na osobna opiranja, odnosno neugodne osjećaje, pri
čemu mu *Solidarnost* služi samo kao povod: »Tako pri-
mjerice, da navedem primjer, što se tiče trenutnih polj-
skih nemira. Unutarnjoj simpatiji liberalnog duha opire
se uvid da se tu unutar razvića zbio korak unatrag.«¹⁹ Jer
»marksizam ruskog kova danas je jedina povijesno-me-
tafizički značajna snaga«,²⁰ odnosno jedini pojavni oblik
radnika i njegove totalne mobilizacije. Nije posrijedi to da
svjetskopovijesni proces ide u smjeru komunizma, nego
da je komunizam jedini svjetskopovijesni proces u kojem
se ozbiljuje metafizički lik radnika, jedini proces kojem
pripada eshatološko poslanje metafizičkog ranga.

Jünger tako ostaje vjeran sebi. Parlamentarnu demo-
kraciju (s političkim pluralizmom, društvenim ugovorom
i tržišnom privredom) zauvijek je otpisao kao nešto obso-
letno, nedoraslo potrebama vremena. Fašizam je, zajedno

¹⁷ Više o tome Roger Woods, *Ernst Jünger and the Nature of Political Commitment*, Stuttgart 1982.

¹⁸ Ibidem, str. 237.

¹⁹ Ernst Jünger, »Aus der Korrespondenz zum 'Arbeiter'«, op. cit., str. 197.

²⁰ Ibidem, str. 195.

s nacional-socijalizmom, propao poglavito zbog svoje nacionalne ograničenosti. Preostaje samo još internacionalni, svjetski komunizam, nositelj planetarnog radničkog pokreta, čiji nevidljivi ili skriveni pokretač nije ideologija nego tehnologija.²¹ »Strojna tehnika je odijelo radnika, također njegov svjetski jezik«,²² piše Jünger u pismu Jean-Michelu Palmieru 7. studenog 1968. Tako izgleda i iz očista izložena u *Radniku*: »Tehnika po svojoj biti nije sredstvo skrojeno prema naciji niti joj pripada. Tehnika je dapače način kojim lik radnika svijet mobilizira i revolucionira.«²³ Tehnika totalizira, unificira i tipizira ne samo društvo nego i ono bivstvujeće u cjelini. Njezina krajnja zadaća, koja je u njoj sadržana poput klice, »sastoji se u tome da na bilo kojem mjestu, u bilo koje vrijeme i u bilo kojoj mjeri ozbilji vladavinu.«²⁴ Jer »nikakav razvitak nije kadar iz bivstvovanja iznijeti više nego što je u bivstvovanju sadržano. Dapače, vrsta razvitka određena je bivstvovanjem.«²⁵

Dugo vremena, gotovo dva desetljeća, od 1934. do 1954. godine, na Jüngeru se oslanjao i Martin Heidegger.²⁶

²¹ O tomu više Olaf Schröter, »*Es ist am Technischen viel Illusion*«: *Die Technik im Werk Ernst Jüngers*, Berlin 1993.

²² Navedeno prema Ernst Jünger – Martin Heidegger, *Briefwechsel 1949-1975*, Stuttgart – Frankfurt/M. 2008, str. 67.

²³ Ernst Jünger, *Der Arbeiter*, op. cit., str. 97.

²⁴ Ibidem, str. 87.

²⁵ Ibidem, str. 85.

²⁶ O tome rječito svjedoči 90. svezak Heideggerovih cjelokupnih djela koji nosi jednostavan naslov *Uz Ernsta Jüngera*. Vidi Martin Heidegger, *Zu Ernst Jünger*, GA, sv. 90. Više o odnosu Jüngera i Heideggera vidi Massimo Cacciari, »Ernst Jünger e Martin Heidegger«, u: Paolo Chiarini (ur.), *Ernst Jünger: Uun convegno internazionale*, Napoli 1987, str. 71-82; Massimo Bonola, »Al muro del nulla: Heidegger, Jünger e l'al di là del nichilismo«, *Rivista di estetica*, 23, 14-15, 1983, str. 131-150; Domenico

Opći stav o njemu jednom je prigodom izrazio ovim riječima: »Ernst Jünger nadmašuje sve današnje 'pjesnike' (to znači spisatelje) i 'mislioce' (to znači filozofske učenjake) odlučnošću viđenja zbiljskog, i to tako da to 'viđenje' nije buljenje (*Begaffen*), nego biva egzistencijalno izvedeno i znano«. ²⁷

Prvo svjedočanstvo njegova javnog eksplicitnog usuglašavanja s Jüngerom kao autorom *Radnika* može se naći u govoru koji je u svojstvu rektora frajburškog univerziteta ²⁸ održao 25. studenoga 1933. pod naslovom »Njemački student kao radnik«. Tom je prigodom rekao: »Nedavno je

Losurdo, *La comunità, la morte, l'Occidente: Heidegger e l'ideologia della guerra*, Torino 1991, posebice str. 166-171; Luigi Manfreda, »Forme del nichilismo: Sul dialogo Jünger-Heidegger«, *Cannocchiale*, 1995, 2, str. 25-44; Günter Figal, »Erörterung des Nihilismus: Ernst Jünger und Martin Heidegger«, *Études Germaniques*, 51, 1996, str. 717-725; Patrick Nerhot, *Ernst Jünger - Martin Heidegger: Il senso del limite (o la questione della tecnica)*, Padova 2008; Franco Volpi, »Itinerarum mentis in nihilum«, u: isti, *La selvaggia charezza: Scritti su Heidegger*, Milano 2011, str. 31-54; Françoise Dastur, »Situation du nihilisme: La réponse de Heidegger à Jünger«, u: ista, *Heidegger et la pensée à venir*, Paris 2011, str. 155-169.

²⁷ Martin Heidegger, *Zu Ernst Jünger*, GA, sv. 90, str. 265.

²⁸ Iz više nego obilne literature o Heideggeru i njegovu političkom angažmanu posebno ističemo Jacques Derrida, *De l'esprit: Heidegger et la question*, Paris 1987; Philippe Lacoue-Labarthe, *La fiction du politique: Heidegger, l'art et la politique*, Paris 1987; Tom Rockmore, *On Heidegger's Nazism and Philosophy*, London 1992; Hans Sluga, *Heidegger's Crisis: Philosophy and Politics in Nazi Germany*, Cambridge 1993; Siegbert Gebert, *Negative Politik: Zur Grundlegung der politischen Philosophie aus der Daseinsanalytik und ihrer Bewährung in den politischen Schriften Martin Heidegger von 1933/34*, Berlin 1992; Ralf Rother, *Wie die Entscheidung lesen?: Zu Platon, Heidegger und Carl Schmitt*, Wien 1993. Vidi i Rüdiger Safranski, *Ein Meister aus Deutschland: Heidegger und seine Zeit*, Frankfurt/M. 2000, str. 287-295. Za odnos spram židovstva vidi Donatella Di Cesare, *Heidegger e gli ebrei*, Torino 2014.

Ernst Jünger iz stvaralačkog razumijevanja Nietzschea i na temelju iskustva materijalne bitke u Svjetskom ratu nadolazeći način bivstvovanja čovjeka idućega razdoblja protumačio *likom* radnika kao takvog.²⁹ No Jüngerov trag prepoznaje se već u samom rektorskom govoru *Samopotvrđivanje njemačkog univerziteta* što ga je Heidegger održao 27. svibnja 1937.³⁰ U tom govoru se uopće ne spominju nacionalsocijalizam i nacionalsocijalistička revolucija, vođa i Hitler, ali je zato naglašeno – *samoupravljanje (Selbstverwaltung)*: »Sebi samom dati zakon, to je najviša sloboda.«³¹ A podloga samozakonodavstva jesu rad, borba i znanje: »Znanje ne stoji u službi zvanjā, nego obrnuto zvanja proizvode i nadziru ono najviše i bitno znanje naroda o njegovu cjelokupnom opstanku. Ali nama to znanje nije onaj smireni uvid u bitnost i vrijednost po sebi, nego je ono za nas najljuća ugroza opstanka usred premoći onog bivstvujućeg. Upitnost bivstvovanja kao takvog iznuđuje od naroda rad i borbu te ga sili u njegovu državu, kojoj pripadaju zvanja.«³² Rad je nužan uvjet po-

²⁹ Martin Heidegger, »Der deutsche Student als Arbeiter«, u: isti, *Reden und andere Zeugnisse eines Lebensweges*, GA, sv. 16, str. 205.

³⁰ Martin Heidegger, »Die Selbstbehauptung der deutschen Universität«, u: isti, *Reden und andere Zeugnisse eines Lebensweges*, GA, sv. 16, str. 107-117. Hans-Georg Gadamer u filozofskom dijalogu s Riccardom Dottorijem izričito naglašava da jedan dio Heideggerova rektorskog govora potječe od Karla Jaspersa, štoviše da materijali za taj govor djelomično potječu od Jaspersa. Usp. Hans-Georg Gadamer, *Die Lektion des Jahrhunderts: Ein philosophischer Dialog von Riccardo Dottori*, Münster 2002, str. 132: »U međuvremenu je poznato, ideja radne službe (*Arbeitsdienst*), vojne službe (*Wehrdienst*), obrazovne službe (*Bildungsdienst*) i t.d. – to je Jaspers.«

³¹ Martin Heidegger, »Die Selbstbehauptung der deutschen Universität«, u: isti, *Reden und andere Zeugnisse eines Lebensweges*, GA, sv. 16, str. 113.

³² Ibidem, str. 114.

stojanja posred premoći bivstvujućeg, ali odlučniji je sukob s njim, borba s neizvjesnošću bivstvujućeg u cjelini i otvaranje upitnosti biti bivstvovanja: »Sve voljne i misaone mogućnosti, sve snage srca i sve sposobnosti tijela moraju se razvijati *kroz* borbu, *u* borbi se osnažiti i ostati *kao* borba očuvane.«³³

Rad je dakle uporišna baza borbe, odnosno (totalne) mobilizacije. Onako kao što je rad u državama realnog socijalizma bio samo bazični oslonac ideološke borbe, borbe koja više nije prije svega borba za vlast, nego borba ideja (predstava, zamisli, projekata) o daljnjem razvitku društva, odnosno mijenjanju svijeta. Komunisti kao nositelji idejnog ili ideološkog rada poglavito su vojnici revolucije, a ne radnici u uobičajenom značenju riječi.

Rad, ovdje u emfatičnom značenju, stupa još više u središte u Heideggerovim govorima za vrijeme samog obavljanja rektorske službe, primjerice u predavanju što ga je 30. studenog održao na univerzitetu u Tübingenu.³⁴ Heidegger tu razvija svoju predstavu o položaju i ulozi njemačkih univerziteta unutar nacionalsocijalističke revolucije. Polazi od Humboldtove koncepcije univerziteta, prema kojoj država nikad ne smije zaboraviti da predstavlja prepreku za univerzitet i da se zato u njegove stvari ne smije miješati, premda je dužna priskrbiti sva potrebna sredstva za njegovo djelovanje. Bitna je odredba univerziteta kao zajednice učitelja i studenata ta da je pri univerzitetu prvenstveno posrijedi istraživanje, a ne sama poduka. Heidegger sad pokušava učenje utemeljiti kao istraživački rad. S nacional-socijalističkom revolucijom

³³ Ibidem, str. 116.

³⁴ Martin Heidegger, »Die Universität im nationalsozialistischen Staat«, u: isti, *Reden und andere Zeugnisse eines Lebensweges*, GA, sv. 16, str. 765-773.

odnos između države i univerziteta radikalno se preinačio. Jer radikalno su se preinačili i univerzitet i država. Univerzitet se zapravo tek mora preinačiti, uključiti se u događaje unutar nove države. Kako bi revolucija dosegla svoj cilj i na univerzitetu, mora početi borba za totalni preodgoj čovjeka, posebice za preodgoj studenta kao mladog, budućeg univerzitetskog istraživača i učitelja. Novi student ne smije ostati građanin (komunisti bi rekli »malograđanin«), nego mora proći kroz proces rada. Ali nije li student, pita se Heidegger, svagda bio radnik? Heidegger pritom ne pristaje na uobičajeno razlikovanje onih što rade glavom i onih što rade rukama, a niti na radnika u svakidašnjem značenju riječi. S novom njemačkom zbiljnošću promijenila se i bit rada i radnika. Rad nije nikakav staleški pojam, nikakav kulturni pojam. Rad je dvosmislen. S jedne strane on je provedba jednog odnošenja, a s druge je prorađivanje (*Erarbeiten*) kao rezultat te provedbe. Rad je to oboje: »Svako ljudsko odnošenje je rad. Ono bitno ne leži ni u provedbi odnošenja ni u rezultatu, nego u onome što se pritom doista zbiva. Čovjek se u razračunavanju (*Auseinandersetzung*) s bivstvujućim u cjelini postavlja kao radnik, u tome se događa prodor moći prirode, umjetnosti, države i t.d. Tako shvaćena bit rada određuje opstanak Nijemaca, a možda i opstanak čovjeka na zemlji uopće. Naš opstanak počinje se preinačivati u drukčiji način bivstvovanja. Nacional-socijalistička država je država rada, jer novi student sebe zna kao zauzetog u provedbi (*Durchführung*) političkog zahtjeva volje. Stoga je on radnik. *Novi student studira zato što je radnik*, a studiranje je danas razviće volje *kako bi se učvrstilo i izučavalo ono znanje naroda pomoću kojeg on u svojoj državi postaje povijesnim bivstvovanjem*. Nakon jednog desetljeća, možda tek nakon jednoga ljudskog vijeka, soj (*Schlag*) ovih studenata zavladat će visokom školom. Tada

će student biti pomaknut na radnu bojišnicu nove docenture.«³⁵

Nova zbiljnost postoji samo u borbi za nju, jer revolucionarna zbiljnost nije nešto predručno (*Vorhandenes*), nego u njezinoj biti leži to da se ona tek odvija, da je tek u nadolasku (*Anrücken*). Zato se moramo otrgnuti od tradicionalnih univerzitetskih oblika i navika. Naše bivstvovanje određuje se prema tome što i tko hoćemo biti u toj novoj zbiljnosti, a naše bivanje prema tome što ulažemo i što smo u stanju provesti. Budući da smo određeni time što smo i tko smo, naša akcija je dužnost. Jasno je, naime, da likovi i oblici vrijede samo ukoliko polazimo od žive djelatnosti samih ljudi, od totaliteta ljudstva.

U navedenom tibingenškom predavanju Heidegger se najviše približio nacionalsocijalističkoj ideologiji, no tako da je već nastoji preusmjeriti iz dnevno-političke prema bivstvovno-povijesnoj razini.³⁶ Na neki način on je već tu u implicitnom prijeporu sa službenim ideolozima. Pritom

³⁵ Ibidem, str. 769-770.

³⁶ Prema ideologiji kao svjetonazoru Heidegger je kao filozof već veoma rano, neposredno nakon Prvoga svjetskog rata, nastojao uspostaviti naglašenu rezerviranost. Ističe da filozofija ne može drukčije nego početi od nekog svjetonazora, ali ga odmah mora pretvoriti u problem. U takvom se problematiziranju objelodanjuje »u pravom smislu ne-filozofski karakter svjetonazora uopće«. Vidi Martin Heidegger, »Zur Bestimmung der Philosophie«, GA, sv. 56/57, str. 12. U posljednjem marburškom predavanju Heidegger kaže da filozofija nikad ne daje neki svjetonazor i nema tu zadaću, nego da se kreće »u njegovim mogućnostima« (Martin Heidegger, »Metaphysische Anfangsgründe der Logik im Ausgang von Leibniz«, GA, sv. 26, str. 230). Filozofija se zbiva iz nekog svjetonazora, ali tako da ga načelno dovodi u pitanje. Za temeljitije razmatranje biti svjetonazora (kao ispostave volje za moć) i njegova odnosa prema filozofiji vidi i dalje nezaobilazne uvide u Karl-Heinz Volkmann Schluck, *Einführung in das philosophische Denken*, Frankfurt/M. 1965, str. 73-75, 76-81, 84-93.

se evidentno oslanja upravo na misli što ih je upravo početkom tridesetih godina u *Radniku*, kao i u tekstu *Totalna mobilizacija*, razvio Ernst Jünger. O tim tekstovima Heidegger u zapisu *Rektorat 1933/1934 - činjenice i misli* što ga je sastavio 1945.³⁷ nakon sloma Njemačke kaže sljedeće: »Godine 1930. bio je objavljen članak Ernsta Jüngera o 'totalnoj mobilizaciji'. Temeljne crte knjige *Radnik*, objavljene 1932, u tom su se članku već naviještale. S asistentom Brockom razmatrao sam u uskom krugu te spise i pokušao pokazati kako u njima do izražaja dolazi bitno razumijevanje Nietzscheove metafizike utoliko što se povijest i sadašnjost Zapada vide i pretkazuju unutar obzora te metafizike. Misleći na osnovu tih spisa, a bitno iz njihovih temelja, mislili smo ono nadolazeće, to jest pokušavali smo to presresti raspravom. Te spise su i mnogi drugi tada čitali, no potom bi ih se, zajedno s mnogim drugim zanimljivim što se tada također čitalo, odložilo u stranu, a da ih se ne bi shvatilo u njihovu dometu. Još jednom sam zime 1939/1940. u krugu kolega razmatrao Jüngerovu knjigu *Radnik* i došao do iskustva da su te misli tada još bile strane, da su još izazivale zbunjenost. Sve dok nisu bile potvrđene 'činjenicama'. Ono što Ernst Jünger misli svojim mislima o vladavini i liku radnika i što u svjetlu te misli vidi, to je univerzalna vladavina volje za moć unutar planetarno viđene povijesti. U toj zbiljnosti smješteno je danas sve, bilo da se imenuje komunizmom, fašizmom ili svjetskom demokracijom.«³⁸

³⁷ Martin Heidegger, »Das Rektorat 1933/34 - Tatsachen und Gedanken«, u: isti, *Reden und andere Zeugnisse eines Lebensweges*, GA, sv. 16, str. 372-394. Uz to Peter Trawny, »Heidegger und 'Der Arbeiter': Zu Jüngers metaphysischer Grundstellung«, u: Günter Figal i Georg Knapp (ur.), *Verwandtschaften*, Tübingen 2003, str. 74-91.

³⁸ Ibidem, str. 375.